

myöhemmin pääteoksenakin pidettyä koostetta *Experience & Nature* (1925). Jonkinlaista omaa suosikkiani *Reconstruction in Philosophy* (1920) sanoo eräskin asiantuntija parhaaksi *johdatukseksi* Deweyn keskeisiin ajatuksiin. Jopa jokin uskonnonfilosofinen *A Common Faith* (1934) olisi saattanut kerätä laaja-alaisemman lukijakunnan. Mene ja tiedä, kaikki Deweyn kirjat vaikuttavat enemmän tai vähemmän saman ajatusvyyhden setvimiseltä, ja on vaikea sanoa, mikä niistä nyt sitten olisi paras.

Amerikkalainen Dewey-komentaattori Charles Hartshorne on sanonut Deweyn kirjoitustyyliä ”kutakuinkin kummalliseksi”. Kun tuntee Deweyn tekstin rönseytyyden ja välillä suoraan sanoen käsittämättömän metaforistiikan, näyttää Määttänen saaneen kirjan käännetyksi ällistytävän sujuvalle suomen kielelle. Vain muutama teknisiksi termeiksi naamioitunut anglismi osui silmään: esimerkiksi ‘datan’, ‘kvaliteetit’ tai ‘objektit’ olisi Deweyn suurpiirteisyydellä voinut koettaa kääntää luettavampaan käyttökieleeseen. Lisäksi aivoni jostakin syystä hylkivät sellaisia kirjassa yhtenä toistuvia sanoja kuin ‘semmoinen’ ja ‘tämmöinen’, mutta muuten lukukokemus ei ollut lainkaan kehnompaa. Deweyn ajatusrakennelmaa mukaillen voisi kai kiteyttää asian niin, että tästäkin mainiosta niteestä saaduilla suuntimilla on taas hyvä ohjastaa kokemusta uusia päämääriä kohti.

Antti Immonen

JUMALATTOMAN VUOSISADAN MELANKOLIA

Cees Nooteboom: *Rituaaleja*. WSOY, Helsinki 1999. (Alkuteos *Rituelen* 1980). Suom. Markku Mannila. 210 s.

Cees Nooteboomin *Rituaaleja* kertoo kolmesta itsemurhaajasta, kahdesta onnekkaasta ja yhdestä, jonka yritys epäonnistuu. Kirjan päähenkilö Inni Wintrop on joka alan diletantti, satunnainen taidekauppias ja horoskooppien laatija, joka eräänä päivänä tulee ennustaneeksi leijonalle kovia aikoja: vaimo jättää tämän ja

tämä tekee itsemurhan. Vaimo lähtee ja Inni, leijona, yrittää hirttäytyä WC:ssään, mutta hänen tekonsa ei ole kyllin päättäväinen.

Innin lisäksi tapaamme hänen tuttavansa Arnold ja Philip Taadsiin. Isän ja pojan kertomukset muodostavat kirjan kaksi jälkimmäistä, itsenäistä jaksoa. Näiden kahden pyrkimys päästä eroon elämästään on huomattavasti systemaattisempi kuin Innin satunnainen, vaille selvempää selitystä jäävä yritys.

Nooteboom (s. 1933) on arvostetuimpia hollantilaisia nykykirjailijoita. *Rituaaleja* voitti amerikkalaisen Pegasus-kirjallisuuspalkinnon. Romaanien lisäksi Nooteboom on julkaissut runoja ja suuren joukon matkakirjallisuutta.

Kirjailija viettää nomadielämää. Hänen ensimmäinen romaaninsa vuodelta 1955, *Philip en de Anderen*, on matkakertomus nuoren liftaajamiehen Euroopasta ja rakkaudesta. Nooteboom on pitkään jakanut aikansa Amsterdamin, Berliinin ja Espanjan välillä. Hän on myös ollut intohimoisesti kiinnostunut japanilaisesta kulttuurista; pienoisoromaani *Mokusei* vuodelta 1985 kertoo japanilaisen rakkaustarinan. Tällä hetkellä hän elää ja kirjoittaa Los Angelesissa, jossa tämä vanhojen eurooppalaisten kaupunkien kasvatti sanoo yllättäen viihtyvänsä.

Rituaaleissa on kyse ihmisen suhteesta ajallisuuteen (kuten myös Nooteboomin aikaisemmin suomennetussa kirjassa *Seuraava tarina*), ja kärsimykseen. Siis teemoista, joiden systemaattiseen käsittelyyn uskonnolliset järjestelmät ovat keskittäneet voimavaransa. Viittaus uskontoon ei ole sattumanvarainen. *Rituaaleja* kuvaa nimenomaan aikaa, jota vastassa ei enää ole ikuisuus ja kärsimystä sen jälkeen, kun sen oikeuttaminen tai sietäminen uskonnollisen perintemme käsityksillä ei enää toimi. Jumala väikkyy kirjan sivuilla poissaolona. Hän ei ole hävinnyt jälkeä jättämättä, vaan jää poissaolossaan määräämään kysymyksiä ja kaipuuta; kohdaksi, jossa kysymykset jäävät vaille vastausta.

Kirjassa käydään useita keskusteluja Jumalasta ja tämän poissaolosta. Se, mitä Jumalaa vartioivalla kirkolla on tarjota, näyttää kuitenkin täysin inflaation syömältä. Kenelläkään kirjan kolmesta keskeisestä hahmosta ei ole minkäänlaista uskonnollisuutta. Inni, joka on viettänyt joitakin nuoruutensa vuosia luostarikoulussa, on tosin ollut viehätynyt katolilaisuuden kultivoimien menojen mystisestä kauneudesta. Ja on tietty hetki, johon hän pystyisi viittaamaan uskon menettämisen

hetkenä. Inni avustaa vanhaa raihnaista isä Romualdoa ehtoollisen toimittamisessa. Uhrin hetken lumous kuitenkin särkyä, kun isä saa kohtauksen, kaatuu koristen maahan ja kuolee. Mennessään hän iskee päänsä kiveen, ja vanhan miehen veri sekoittuu ehtoollisviiniin. Mitä tapahtuu, mikä saa Innin menettämään uskonsa? Ei mikään traagisempi kuin se, että todellinen kuolema astuu puolivillaisen mystiikan (sillä sellaiseksi se Innin näkökulmasta kuvataan) tilalle. Se, mikä ehtoollistoimituksessa on ylevöityä symboliikkaa – kuolemasta on tehty elämän portti – palautetaan kuoleman kirjaimellisuuteen ja ajan merkityksellömyyteen. Inni kulkee metsässä Arnold Taadsin kanssa ja Arnold tenttaa hänen suhdettaan uskonnollisuuteen. Inni:

”Samaa ihmisverta oli vuodatettu tonneittain noista alkuajoista, sama ruumis oli syöty miljoonia kertoja, sillä ei todellakaan kulunut päivä eikä hetkeä ilman että niin tapahtui, ei Burmassa, ei Tokiossa, ei Namibiassa — eikä silloinkaan, kun he kaksi pakanaa kulkiivat lehmusten alla, toinen pää täynnä Sartrea ja toinen täynnä tyhjyyttä.”

Rituaaleja on hieno pieni romaani. Samalla se on kuin tutkielma kolmesta mahdollisesta tavasta asuttaa aikaa, joka on muuttunut historiaksi vailla päämäärää ja vailla ajan ylittämisen toivoa, ja kolmesta tavasta suhtautua kärsimykseen, josta on tullut nimitöntä, sisäsyntyistä epäviivytyttä maailmassa ja toisten keskellä. Kirjassa on kaksi kärsivää: Arnold Taads, joka on hirviömäinen, yksin ja pohjattoman surullinen, ja hänen poikansa Philip Taads, joka on yksin ja pohjattoman surullinen. Innin erikoisuus on kieltäytyä kärsimästä. (Nämä kolme ovat äärimmäistapauksia: kirjassa emme tapaa meille tutuinta hahmoa, ikiomaa tulevaisuuttaan työstävää maallistunutta protestanttia.)

Arnold ja Philip Taadsin yritys kampailla ajan kanssa saa rituaalin muodon, ja Innistä tulee näiden rituaalien tarkkailija. Rituaali on kokonaan säännönmukaistettua toimintaa. Kaikki rituaalissa saa mallinsa menneisyydestä; jokainen vaihe on jo tapahtunut. Rituaalissa kaikki on merkityksellistä, ja merkitys syntyy toistosta suhteessa alkuperäiseen, paradigmaattiseen tekoon. Sattumanvarainen rituaalin piirissä tulkitaan joko synniksi tai ilmoitukseksi. Rituaalin voi siis katsoa vastustavan ajan kulumista ja kuolemaa. Rituaali on ollut ihmisten yhteisöllisyyden ylläpitämisen keskeinen väline: yksilöllinen on siinä karsittu, säännönmukainen kir-

poaa ekstaattiseksi yhteyden kokemukseksi, ja toiston voi kokea yhteisön uudeksi syntymäksi.

Arnold Taads on Innin tädin muinainen rakastettu. Täti esittelee oikusta tämän pelottavan hahmon Innille. Epäsuh-taisen parin – helytmättömän misantroopin ja ponnettoman, isättömän pojan – välille syntyy jonkinmoinen side, ja Inni tulee seuranneeksi Arnold Taadsin rituaalistettua elämää, jota leimaa ajan väkivaltainen sääteily. Taadsin erakkoelämässä päivän ruoka-ajat, lukuhetket, kävelyretket ovat minuutilleen määrättyjä, ja Inni vertaakin häntä luostarin asukkiin. Tämän munkin hahmoon liittyy huvittava paradoksi: aatteellisesti Taads saarnaa jonkinlaista eksistentiaalismin äärimuotoa. Hän affirmoi ihmisen täydellistä yksinäisyyttä ja heitettyyttä maailmassa (ilman, että tästä hänen mukaansa voisi johtaa mitään eettistä velvoitetta yrittää elää toisten kanssa: ”Jos ihminen valitsee itsensä, hän valitsee kaikki ihmiset. Miten niin? Minä en ole pyytänyt mitään. Minulla ei ole mitään tekemistä ympärilläni olevan roskaväen kanssa. Minä elän elämäni loppuun, koska ei ole muuta mahdollisuutta, niin minä teen”), mutta sattumanvaraisuuden maailmassa Taadsin on mahdoton sietää omassa elämässään mitään sattumanvaraista.

Arnold Taadsin jälkeisessä osassa päämäärätöntä elämäänsä Inni tapaa antiikki-liikkeessä pohjatonta murhetta huokuvan miehen, jolla ei ole varaa himoitsemaansa japanilaiseen rakumaljaan. Arnold Taads ei ole koskaan puhunut mitään perheestään. Tämä mies paljastuu kuitenkin Philip Taadsiksi, Arnold Taadsin pojaksi. Philipillä on itämaiset kasvat, ja hän käyttää aikansa pyrkimyksessä meditoita itsensä olemattomiin.

Rituaaleja-kirjan magneettinen loppujakso kertoo tästä Philipistä, rakumaljasta ja teeseremoniasta: Philip Taadsin halun mahdottomasta kohteesta, asiasta jonka ympärille teerituaali rakentuu, ja hänen elämänsä viimeisestä, täydellisestä rituaalista, joka lopulta tappaa ajan.

Innin suhde näihin miehiin ja heidän rituaaleihinsa on ihmetys, tarkemmin: tietty kevyehkö lumoutuneisuus. Rituaalit vetävät häntä puoleensa, hän on niiden tarkkailija, mutta hän ei näe niiden mieltä.

Ja kuitenkin kahden Taadsin toimet eivät sinänsä ole kummallisia. Rituaaleilla on historiansa mielekkäänä toimintana, jossa ihminen tekee olemista ja aikaa asuttavakseen. Taadsien kohdalla niiden aika ja paikka vain ovat väärät, loppuun kuluneet, mikä tuomitsee heidät täydelliseen yksinäisyyteen ja rituaalit lopulta epäon-

nistumaan tehtävässään (sillä todellisessa rituaalissa aika ja paikka ovat aina kohdallaan).

Taadsien ongelma houkuttelee helposti tiettyyn nostalgiaan. Esimerkiksi Mircea Eliade on kirjoittanut ”historian hirmuvallasta”, jonka armoille nykyihminen joutuu, kun merkityksellä ei ole enää myyttien ja riittien toiston tarjoamaa ylihistoriallista kiinnekohtaa. Ennen kaikkea kärsimyksen kestäminen tulee Eliaden mukaan tällaisessa tilanteessa liki mahdottomaksi. Ennen, Eliaden mukaan, ”(j)okainen sankari toisti arkkityyppisen teon, jokainen sota jatkoi hyvän ja pahan välistä taistelua, jokainen uusi sosiaalinen epäoi-keudenmukaisuus yhdistettiin Vapahtajan piinaan (tai esikristillisessä maailmassa kasvullisuuden jumalan tai jumalien kärsimyksiin), jokainen uusi joukkomurha kertasi marttyyrien kunniakkaan lopun. – Huomion arvoista on, että tämän näkemyksen ansiosta kymmenet miljoonat ihmiset saattoivat kuluneina vuosisatoina sietää historian valtavaa painetta joutumatta epätoivoon, tekemättä itsemurhaa tai vajoamatta siihen henkiseen tylsyyteen, johon relativistinen tai nihilistinen käsitys historiasta aina johtaa.” Elide näkee ainoksi keinoksi paeta ”historian mielivaltaa” syklisen aikakäsityksen ja arkkityyppisten merkitysten palauttamisen.

Verrattuna tällaiseen näkemykseen Nooteboomin tapa kuvata romaanihenkilönsä Arnold ja Philip Taads on mielenkiintoinen. Isän ja pojan tilanteeseen pätee Eliaden näkemys, jonka mukaan, ”(t)ekipä (moderni ihminen) mitä tahansa, hän on (uskonnollisen traditionsa) perijä. Hän ei voi täysin mitätöidä menneisyyttään, koska on sen tuottama. Hän muodostaa itsensä kieltämisten ja hylkäämisten sarjassa, mutta häntä piinaavat edelleen nämä kielletyt ja hylätyt todellisuudet.” Nooteboom kuitenkin näyttää Arnold ja Philip Taadsin yritykset hallita aikaa tuhoon tuomittuina. Heidän rituaalinsa eivät tarjoa minkäänlaista pelastusta – voi jopa ajatella, että he ovat onnettomia juuri rituaaleissaan. Kirjailijan äänestä puuttuu nostalgia, mutta hän ei liioin ole kyyninen, ja tämä erityinen kyynisyyden puute kirjautuu Innin, jälkeen jäävän, katseeseen.

Tosin Inninkin elämän voisi lukea rituaalin kautta. Innillä tämä rituaali olisi erotiikka. Eroottinen intohimo naisiin on Innin erottavin piirre. Muuten hän on kovin epämääräinen ja hahmoton, mutta on selvää, että hän ei voi vastustaa naisen ruumista. Nooteboom viittaa tulkintaan, jonka mukaan eroottisen huuma olisi Innin vastine uskonnolle ja rituaalille: ”Tuona

päivänä naisista oli tullut hänen uskontonsa.” Siinä määrin kuin rituaali on etuoikeutettu tapa luoda yhteisyyttä ihmisten välillä, voi erotiikan ja rituaalin välillä nähdä yhteyden. Esimerkiksi Max Weber ja – hyvin erilaisesta näkökulmasta – Georges Bataille ovat teoretisoineet erotiikkaa erityisenä modernissa maailmassa jalostettuna uskonnollisen yhteyden vastineena, jopa pelastuksena. Weber kirjoittaa erotiikan kohonneesta arvosta, jonka kokemuksellinen syy piilee ”yhteisyyden mahdollisuudessa, joka tunnetaan täytenä *yhdeksi*-tulemisena, ’Sinun’ katoamisena, mikä on niin valtaansa ottava, että se tulkitaan ’symbolisesti’ – *sakramentaalisesti*.” Erotiikan rinnastus rituaaliin toimiikin Innin kohdalla siinä mielessä, että erotiikkaa voi ajatella Innin vastauksena samaan, mihin Taadsit pyrkivät vastaamaan rituaalilla. Mutta juuri samassa kohdassa syntyy erotiikan ja rituaalien kontrasti. Sillä siinä, missä Taadsit jäävät rituaaleissaan yksin, on Innillä kosketuksen mahdollisuus, olkoonkin että täysin hetkellinen; (ja siis) siinä missä Taadsit pyrkivät kontrolliin, on Innin elämä pelkkää kohtaamisen sattumaa, joka joskus kääntyy nautinnolliseksi.

Naisiin kohdistuvan rakkauden lisäksi Innistä tiedetään seuraavaa: hän on raskasmielinen muttemme saa tietää miksi; häntä tuntuu nuorempana vaivaavan epäto- dellisuuden tuntu ja tuskaisuus, mutta vanhemman Innin kohdalla nämä ovat selityksittä laantuneet. Lisäksi Inni ”ei osannut arvioida aikaansa, ei mitata sitä, ei jaotella sitä.”

Inni on kykenemätön kertomaan oman elämänsä tarinaa tai muodostamaan johdonmukaista maailmankuvaa. Mutta hänelle jäävät sattumat, havainnot ja kertomuksen palat, jotka lumoavat hänet kuin tuulessa tanssiva muovipussi lumoa Ricky Fittsin videokameroineen elokuvassa *American Beauty*. Innin katsetta kirjaavan Nooteboomin kielessä yhtyvät melankolia sekä kepeys ja tarkkuus. Havainto ja ajatus tarjoavat aitoja yllätyksiä: ”Muisti on kuin koira, joka paneutuu makuulle minne haluaa”; ”Eniten minä kaipaan hänen poissaoloaan”. Pedantissa tarkkuudessaankin kieli karttaa juhllisuutta ja säilyttää hymyn kareen.

Tarkkailija-Inni selviytyy ajassa hetkestä hetkeen. Verrattuna Arnold ja Philip Taadsiin hän on täydellisen profaani ihminen, jonka melankolia ei selity tietyn asian menetyksenä ja joka ei pidä mitään näkemäänsä pyhänä. Arnold Taadsin kärsimyksen kiteyttävä kertomus valvottaa Inniä eräänä yönä, mutta Nooteboom

murtaa kertomuksen raskauden: ”Tähän liittyvällä tarinalla Inni oli saavuttava suurta menestystä vielä ikäihmisenäkin, joskin hän tunsi silloin aina piston sydämessään, koska kavalsi näin vainajan, jonka oli loppujen lopuksi nujertanut juuri samaisen tarinan lohduttomuus.”

Elisa Heinämäki